

2020, 7(2): 149-172

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2020.2.149172>

Makaleler (Tema)

İZOLASYON SÜRECİNDE İLETİŞİM VE ÜRETİM SÜREÇLERİ: KADINLARIN HOME OFFICE DOLAYIMLI MESAI VE İŞ YÜKÜ DÖNÜŞÜMÜ

Emre Koparan¹, Bermal Bekalp²

Öz

Postmodern çağ olarak adlandırılan günümüz toplumlarında zaman ve mekân mefhumlarının silikleşmesi, 21. yüzyılın ilk pandemisiyle beraber daha da belirgin hale gelmiştir. Covid-19 salgını sebebiyle insanların kitleler halinde evlerine kapandığı bu dönemde kapitalist sistemin varlığını sorunsuz bir şekilde devam ettirebilmesi için bir çok sektör evden çalışma, home office çalışma şekline geçmiştir. Bu süreçle birlikte ev içi zaman ve ev dışı zaman veya çalışma saatleri arasındaki fark neredeyse ortadan kalkmıştır.

¹ Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, emre.koparan@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5292-6732

² Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, bermalbekalp@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0868-2184

Makale Geliş Tarihi: 05.08.2020 | Makale Kabul Tarihi: 10.12.2020

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2020. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

Yeni bir normalin deneyimlendiği bu süreçte insanlar pek çok ilki yaşarken evden çalışma süreci de bunlardan biri olmuştur. Bu süreci ilk defa deneyimleyen kesimlerin ev içi düzenlerinde köklü değişiklik meydana gelirken Türkiye gibi ataerki toplumlarda ev içi çalışma sürecini yaşayan kadınların deneyimleri de bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Bu çerçevede pandemi süreciyle beraber ev içi çalışma sistemine geçen 14 kadın ile 15 Mart 2020 – 1 Haziran 2020 tarihleri arasında görüşülmüştür. Kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılan katılımcılarla, pandemi sebebiyle online görüşme teknikleri kullanılarak iletişime geçilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Bu anlamda çalışmanın, Covid-19 salgını sürecinde home office çalışma düzenine geçilmesini kadın çalışanların gözünden ortaya koyması açısından, özgün bir yaklaşım içinde olacağı da iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, home office, postmodern, kadın, ataerki

COMMUNICATION AND PRODUCTION PROCESSES DURING ISOLATION: TRANSFORMATION OF WOMEN'S WORK LOAD IN HOME-OFFICES

Abstract

The obscurity of the notions of time and space in today's societies which are called the postmodern age, has become more evident with the first pandemic of the 21st century. Many business sectors have passed into working from home, home-office forms in order for the capitalist system to continue without any problems in this period of people confining to their homes in masses due to the Covid-19 epidemic. By this process the difference between home time and away time or working hours has almost disappeared.

In this period of experiencing the new normal which people encounter many things for the first time, the process of working from home has been one of them. As fundamental changes in domestic settings are experienced for the first time by some segments of the society, the experiences of women from patriarchal societies like Turkey constitute the subject matter of this study.

In this frame, 14 women who have shifted working from home with the process of the pandemic were interviewed between 15 March 2020 - 1 June 2020. Participants who has been reached with the snowball sampling method were communicated by online interview techniques due to the pandemic. The obtained

data are analyzed using descriptive analysis technique. In this sense, it can be claimed that the study will have an authentic approach in terms of revealing the transition to home office work scheme from the perspective of female employees during the Covid-19 outbreak.

Keywords: Covid-19, Home-Office, Postmodern, Woman, Patriarchy

Giriş

Savaşlar ve buhranların ardından deneyimlemeye başladığımız ve modern çağın geçirdiği dönüşümler üzerinden tanımlanan postmodern çağın kavrayış ve düşünüm tarzlarının geçirdiği dönüşüm kadar toplumsal koşulların değişimi de önemlidir. Bu dönemde küreselleşme giderek yoğunlaşmış ve farklı alanlarda da görünür hale gelmişken fiziksel sınırların bulanıklaştığı söylenebilir. İletişim ve enformasyon dolaşımının maksimum hızlara ulaştığı ve zaman kavramının akışkan bir hale büründüğü bu dönemde medya biçimleri, medya tüketimleri ve bireylerin üretim ilişkileri de değişime uğramıştır. Yeni medya araçları ve dijital temelli hizmetler, önceleri iletişim boyutu ön plana çıkan medyumlar olarak kullanılmaktayken son zamanlarda üretim faaliyetlerinde de etkin rol almaya başlamıştır.

İletişim ve teknoloji merkezli bu değişimlerin toplumsal yapılarda görünür olması ise 2019'un son çeyreğine tarihlenen Covid – 19 salgını ile deneyimlenmiştir. 21. yüzyılın ilk global salgını haline gelen Coronavirus salgını, bilinen tüm iktisadi yapıları etkilediği gibi, dünya genelinde 34 milyondan fazla enfekte vakaya, 1 milyondan fazla ölüme yol açmış, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak kabul edilmiş ve toplumları global bir izolasyon/karantina sürecine sürüklemiştir (<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> Erişim Tarihi: 02.10.2020 – 09:44). Üretim faaliyetlerinin durmaması, iktisadi yapıların zarar görmemesi ve global ekonominin sürdürülebilmesi için çalışma koşulları da pandemi sürecine adapte edilmiş, sürdürülmesi mümkün olan sektör ve iş kolları home office çalışma düzenini benimseyerek işlemeye devam etmiştir.

Bu dönemde formel bilgilerin, direkt kaynaklarından edinilmesi bağlamında medya kullanımı artmış, bireylerin neredeyse tüm vakitlerini ev içinde geçirmeye başlaması geleneksel ve yeni medya araçlarının hem üretim hem de tüketim faaliyetlerinde yoğun biçimde kullanılmaya başlamasına yol açmıştır. Bunun yanında home office çalışma düzeninin getirdiği dijital yükümlülükler de medya kullanımı çerçevesinde bir artış olarak kabul edilebilir. Bu noktada çalışmanın merkezinde bulunan temel sorunsallar daha açık bir şekilde tanımlanabilecektir: Fiziksel olarak çalışma ortamına gidiş dönüşlerde harcanan sürenin ortadan kalkması doğal olarak zamansız ve mekansız bir mesai anlayışını gündeme getirmiştir. Ancak görünen o ki, temelde “esnek ve rahat” çalışma ortamını çağırıştıran home office kavramı, mevcut durumda fazla mesai, daha çok efor sarf ederek çalışma, motivasyon düşüklüğü ve verimin olumsuz etkilendiği bir deneyime dönüşmüştür. Bu duruma dijital aksaklıkların da eklenmesi çalışanlar açısından daha stresli bir çalışma ortamına yol açmaktadır denebilir. Mesai saatlerinin çok daha esnek bir hâl alması ve standart sürelerin dışında da çalışılması (akşam mesai sonrası ve hafta sonları gibi), çalışanların sürekli online ya da erişilebilir olmalarının beklenmesi gibi yükümlülüklerin, bireylerin üretim motivasyonunu düşürmesi gibi ev içi iletişim süreçlerini de olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

Türkiye gibi ataerkil toplumlarda kadının mesuliyeti olarak görülen ev içi işlerin, bu dönemde daha yoğun biriktiği ve mesleki sorumluluklarıyla birleşerek daha zorlayıcı bir hâl aldığı söylenebilir. Örgün çalışma sisteminde kendine ayırdığı bireysel zamanın izolasyon sürecinde azaldığı ve aksine yükünün arttığı söylenebilecek çalışan kadınların üretim faaliyetlerinin olumsuz etkilendiği de düşünülebilir. Mesleki stres ve kaygıların üzerine eklenen karantinada olma durumu, sağlık endişeleri ve salgından doğan korku atmosferiyle birleştiğinde bireylerin iletişim süreçlerinin bozuma uğraması kaçınılmazdır. Bu noktada rahat ve esnek gibi olumlu çağrışımlara yol açan home office teriminin, araştırmaya katılan kadınlar tarafından zıt bir şekilde deneyimlendiği saptanmıştır.

Ev içinde fazla zaman geçirmenin ve minimal düzeyde sosyalleşmenin getirdiği ruh hali, mesleki beklentilerin örgün çalışmaya göre daha yüksek olması ve ev içi iş yükünün de –çoğu zaman paylaşılmadığı için- bu sürece eklenmesi gibi durumların 30 – 55 yaş arası örgün çalışmadan home office sistemine geçen kadınlar üzerinde olumsuz bir deneyime yol açtığı düşünülmektedir. Bu araştırma, yaşanan süreçte medyada üretilen home office temsilinin aksi şekilde deneyimlendiği ve postmodern dönemin getirdiği zaman mekan sıkışmasının doğrudan görünür olduğu varsayımlarına dayanarak bu durumlara ilişkin analizler yapmak amacıyla yürütülmüştür. Bu noktada, evden çalışma sisteminde kadınların zaman mekan kavrayışlarında bir dönüşüm olup olmadığı, ev ile ofis arasındaki fiziksel ve psikolojik mesafenin mevcut durumda nasıl algılandığı, medyaya karşı tutumun değişip değişmediği, iletişim, izolasyon, çalışma, verimlilik ve özel alan gibi kavramların değişime uğrayıp uğramadığına ilişkin verilerin toplanması da çeşitli saptamalara olanak sağlamıştır. Bu saptamalar yapılırken çerçeve, Harvey'in zaman mekân silikleşmesi kavramsallaştırması, feminist kuramın önemli tespitleri ve Delphy'nin işaret ettiği patriarkal kapitalizm üzerinden oluşturulmuştur.

Araştırmanın merkezinde, Türkiye'de Covid – 19 salgını yaşanmadan önce örgün sistemde çalışmakta olan ve izolasyon tedbirleri kapsamında home office çalışma sistemine geçmiş 30 – 55 yaş aralığındaki kadınların mesleki deneyimleri ve ev içindeki süreçlerinin ne tür dönüşümler geçirdiğini saptamak bulunmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel amacı, izolasyon sürecinin evden çalışan kadınların mesleki ve ev içi iş yüküne olan etkisinin saptanması olarak tanımlanabilir.

Çalışmanın temel çerçevesini oluşturmak amacıyla postmodern dönemin tarihsel süreçte tanımlanması ve hâlâ tartışmalı olan konumu ele alınacaktır. Modernite ve postmodernite arasındaki muğlak sınırların ve tartışmaların sıralanması, zaman ve mekân kavrayışının bu iki dönem arasında ne gibi farkları olduğunun netleşmesine olanak tanıyacaktır. Ardından Covid – 19 virüsü, yaşanan süreç ve etkileri üzerine bir değerlendirme yapılarak bu dönemin üretim süreçlerine dair araştırmalar feminist kuram çerçevesinden ortaya konacaktır. Çalışan kadınların örgün sistem ve home office yöntemlerinde nasıl konumlandığı ve “görünmez emek” olarak tanımlanan ev içi emeklerinin mevcut dönemde nasıl değişimler yaşadığı, gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin verileriyle sunularak saptamalarda bulunulacaktır.

Postmodern Dönemi Kavramak

Postmodern kavramının net ve keskin sınırlar içeren bir tanımını yapmak pek mümkün değildir. İlk kez Tonybee'nin altı ciltlik A Study of History (1947) adlı eserini özetleyip sadeleştiren Somervell tarafından kavramsallaştırılan postmodern terimi, farklı parametreler üzerinden okunan ve çeşitli yönleriyle ele

alındığında çok yönlü tanımlara yol açmaktadır. Temelde “modern” olarak nitelenen dönemden bir kopuş ve ayrışmayı niteleyen postmodern dönem Somervell tarafından 19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak tarihlendirilmiştir (Somervell, 1974, s. 57). Postmodernizmin sanatsal dönüşüm, düşünüş ve toplumsal bir pratik olarak tartışılmaya başlaması ise neredeyse bir yüzyıl sonra, 20. yüzyılın ikinci yarısında görünür olmuştur.

70’li yılların sonlarında global ölçüde etkili olan ve iktisadi düzenlerin baştan aşağı küçüldüğü, değişim ve dönüşümler yaşadığı ekonomik krizler deneyimlenmiştir. David Harvey bu iki büyük krizin ardından yaşanan küresel durumu çalkantılı, istikrardan uzak, tümüyle belirsizliklerden oluşan ve çok hızlı değişimlerin yaşandığı bir on yıl olarak yorumlamaktadır (Harvey, 2010, s. 146).

Best ve Kellner’a göre öğrenci ve eşitlik hareketlerinin gücüyle sosyal yapılar dönüşerek postmodern bir görünüm almıştır. Baskıcı, ayrılıkçı ve otoriter toplumsal normların çatlaklarından sızarak bu yapıları kırmayı başaran yeni toplum yapısı daha dinamik ve açıktır, postmodern topluma işaret etmektedir (Best ve Kellner, 2011, s. 159). Şaylan ise 20. yüzyılın toplumsal hareketlerinin yanında yaşanan küresel kriz ve düşüşlerin yeni bir eylem ve düşünce hareketi oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Modern dönemin ilerlemeci ve akli ön planda tutan kavrayışı yerini kaos, savaşlar ve buhranlara bırakmıştır (Şaylan’dan akt. Bekalp, 2019).

Bauman’a göre ise modernite eleştirisinin en ağır noktalarından biri Yahudi soykırımı olarak görülmelidir. Bauman soykırımdan modernliği sorumlu tutar. Ona göre modernliğin ve aydınlanmanın ana ilkelerinden bilim ve teknoloji kendilerine duyulan güveni boşa çıkarmıştır. Modern bilim olarak tanımlanan ilerici çalışmaların tehlikeli boyutlarının öldürücü biçimde ortaya çıktığına vurgu yapan Bauman bilimsel aklın, faydacılığın ahlaktan bağımsız olması gerektiği düşüncesini bir savaş sloganı olarak görür. Tehlikeli ve güçlü figürlerin elinde itaatkar birer silah haline gelen fizik, kimya ve tıp bilimleri dolaylı ve doğrudan etkileriyle Holocaust’un karanlık aktörleri olmuştur (Bauman, 1997, s. 144 – 145).

Frederic Jameson, postmodern dönemi deneyimlediğimiz ve güncel toplumsal örgütlenme ile yığınsal ve toplumsal kültürden bir kopuş yaşadığımızı işaret eder. Ona göre postmodernizm yalnızca bir sanatsal üretimi kapsamaktan çok geç kapitalizmin kültürel mantığını da içermektedir. Postmodernizmi yalnızca endüstri sonrası toplulukların imal ve ithal ettiği bir kültürel otorite olarak görmek eksik ve yanlış bir kavrayış olacaktır. Aynı zamanda kapitalizmin yeni bir varyasyonu, yansıması ve onunla birlikte ortaya çıkan yeni bir süreç olarak da görülmelidir (Jameson, 2011, s. 12 – 13).

Tüm bu kavramsallaştırmalar ışığında içinde bulunduğumuz koşulları postmodern dönem olarak okumak yanlış olmayacaktır. Postmodern dönemin deneyimlendiğine yönelik üç teoriden bahsedilebilir. İlki, modernlikle olan bağların tamamıyla koparıldığı ve bütünüyle yeni ve postmodern bir çağın yaşandığı düşüncesidir. İkincisi, modern dönemle radikal bir kopuşun yaşanmadığı varsayılabilir ve modernlikle postmodernlik arasındaki devamlılıklar, ilişkiler ve etkileşimler vurgulanabilir/sürdürülebilir. Ve son olarak, modernlikten tamamen ayrılma ile birlikte iki dönem arasındaki süreklilikler vurgulanabilir ve bir yandan modern teorinin eleştirisi yapılırken öte yandan modernliğin kurtarılabilir, dönüştürülebilir ve iyileştirilebilir yanlarına dayanan bir “postmodern teori” oluşturulabilir (Best ve Kellner, 2011, s. 330 – 332).

Dolayısıyla modernizmin ardından devam eden, ondan kaynaklanan ve onun sorunsallaştırıldığı, eksiklerinin revize edilmeye ve aşılmaya çalışıldığı döneme işaret eden postmodernizmi yaşadığımızı söylemek

mümkündür. Modernizm geçmişle mevcut durum arasında paradoksal ve diyalektik bir ilişki olduğu aşikârdır. Modern dönemin getirileri, teknikleri, kavramları ve pratikleri kullanılarak, onun sınırlarının aşıldığı bu dönem geriye dönük bir kökten sorunsallaştırma girişimi ve yeniden değerlendirme çabasını da içermektedir.

Postmodern Dönemin Zaman – Mekân Sıkışması

Harvey'e göre bireyler, zaman ve mekânı bilimsel kavrayışlarının dışında, sağduyularına dayalı olarak tanımlamaya ve kavramaya yatkındır. Öyle ki zaman kavramı fizik bilimine göre tartışmalı ve komplike bir alanken topluluklar tarafından nesnel bir zaman ölçeğine oturtulup saniyeler, dakikalar, saatler, günler, aylar, yıllar, çağlar vb. tanımlamalarla bölümlenmiştir. Mekân da çok farklı nitelikleri olmasına rağmen nesnel bir kavram olarak doğallaştırılır. Yüzölçümü, toprak, köy, ülke gibi tasnifler uygarlıkların mekânları nesnelleştirme çabasından doğmuştur. Ancak Harvey insani kavrayışların çeşitliliğine atfettiği tek ve nesnel bir zaman ya da mekân fikrinin sorgulanması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Durkheim ve Ditley'nin de ortaya attığı üzere, zamana ve mekâna, maddi süreçlerden bağımsız nesnel anlamlar yüklemek doğru bir tavır değildir. Maddi süreçler araştırılarak zamanı ve mekânı kavramak mümkün olacaktır (Harvey, 2010, s. 227 – 230).

Frederic Jameson postmodern dönüşümü bireylerin zaman ve mekân deneyiminde yaşanan bir kriz üzerinden tanımlamaktadır. Bu kriz çerçevesinde, mekânsal kategoriler, bir yandan zaman kategorilerine hâkim olmaya ve onların üzerine doğru açılmaya başlarken öte yandan oldukça hızlı bir değişim geçirmektedirler. Jameson'a göre yeni tür "hiper-mekâna" uygun bir kavramsal sınıflandırmamız henüz bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise kısmen, algılama alışkanlıklarımızın daha önce yüksek modernizmin mekânı olarak tabir edilen, eski tür mekânlarda oluşturulmuş olmasıdır. Yeni zaman ve mekân kavrayışları ise yeni organlar yetiştirmek, deneyimlerimizi ve vücudumuzu henüz hayâl edilemez -belki de sonuç olarak imkansız- boyutlara genişletmek için bir zorunluluk gibi görünmektedir (2011, s. 80).

Harvey toplumsal yaşamda deneyimlenen mekân ve zamanı politik-ekonomik süreçlerle kültürel süreçler arasındaki maddi bağlar aracılığıyla sorgulamaya açar. Bu yolla postmodernizm ile daha esnek ticari tarzlara geçiş arasındaki bağı, mekânsal ve zamansal deneyimler üzerinden anlamlandırmıştır. Kapitalizmin devrimci yönü postmoderne doğru akan mekânsal dönüşümlerden de zararlı çıkmamış, aksine ekonomik ve mesleki pratikleri bu yeni döneme adapte etmeyi başarmıştır. Zamanın mekânsallaşmasını mekânın zaman tarafından kuşatılmasına göre ayrıcalıklı bir konuma yerleştirme yönündeki eğilim, günümüzde postmodernist söylemle paralellik göstermektedir. Buna göre postmodernizmin, zaman ve mekân konusunda yeni bir kavrayışa ve deneyime, "zaman-mekân sıkışmasına" bir tür cevap olduğunu söylemek mümkündür (Harvey, 2010, s. 227; 305; 316).

Küreselleşme ve yeni kapitalizmin bir görünümü olarak zamanın mekânı fethetmesi ve mekânsal koşulları ortadan kaldırması yeni üretim organizasyonları ve biçimleri ile üretimde esneklik uygulamalarını da gündeme getirmiştir (Yılmaz, 2008, s. 156). Postmodern dönemin zaman odaklı ve mekândan mümkün olduğunca muaf üretim tavırlarının günümüze uyarlanması da oldukça kolay ve mümkün görünmektedir. Dijital altyapıların fiziksel mevcudiyet dışında bireylerin yükümlülüklerinin neredeyse tamamını karşılamaya

imkân sunması ve yaygın bir biçimde ulaşılabilir olması gibi nedenlerle, mekân bağlamında bağlayıcı olmayan zaman mefhumu ise esnetilmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın ve piyasaların günümüzde yeni bir biçim aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Birbirine indirgenemeyecek yeni belirleyici özellikleri de esneklik, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle bağlantılı olmak şeklinde sıralanabilir. Bu yeni üretim stiline teknolojik gelişmelerle bakışımı olması hali Castells'in Enformasyon Çağı (2008) eserinde kavramsallaşır. Ona göre bu küreselleşen iktisadi yapı şirketler, finans piyasası otoriteleri ve hükümetlerin ortak bilinci ve çabasıyla yaratılmıştır. Yeni enformasyon teknolojileri ve iletişim birimleri/biçimleri kullanılarak tasarlanan bu düzen piyasalar tarafından değil daha ziyade piyasalar, hükümetler ve piyasaların nasıl olması gerektiği düşüncesiyle hareket eden uluslararası finans kuruluşları arasındaki etkileşimlerle mümkün kılınmıştır (Castells, 2008, s. 107-108). Küreselleşen ekonominin esneklik koşulu ise David Harvey tarafından tanımlanmıştır. Esneklik, esnek birikim ve esnek uzmanlaşma gibi farklı kavramlar ortaya atan Harvey, postmodern üretim tarzında esnekliği dört ana düzeyde kavramsallaştırmıştır. İlki emek sürecinde yaşanacak ve yaratılacak esneklik, yani iş gücünün esnek kullanımına ilişkindir. İkinci nokta esneklik kavramının kendisine ilişkindir. İşçilerin kontrolüne bırakılan üretim süreçleri verim düşmeden ne oranda esnetilebilir sorununa odaklanır. Üçüncü tanım esnekleşen üretim tarzlarında siyasi otoritenin izleyeceği politikalar ve nasıl konumlanacağına ilişkin iken son kavram olarak iş gücünün coğrafi hareketliliği vurgulanır (Harvey, 1993, s. 89). Evden çalışma, fiziksel ofislerin gereklilik olmaktan çıkması ve dünyanın dört bir yanından verimli biçimlerde üretim yapılabilecek sektörlerin giderek artması bu noktada öne çıkar. Küreselleşmenin iktisadi boyutları böylelikle kesin olmayan sınırlara kavuşmuştur.

Akışkan ve postmodern ekonomik sistem işgücü maliyetlerini minimize etme eğilimindedir. Yine bu sistemde kamu harcamaları düşürülmüş, özelleşmiş talepleri karşılayabilmek için arz ve üretim süreci yeniden organize edilmiş, sermayenin hareketleri serbestleşmiş, devlet denetleyici rolünden vazgeçerek iktisadi yapılar içindeki yerini küçültmüş, işgücü, ödenen ücretler ve çalışma saatleri esnekleştirilmiş ve üretimde teknoloji kullanımı azami düzeye çıkarılmıştır (Harvey, 1993, s. 88; Demir, 2019, s. 8; Saklıca, 2016, s. 28-29).

İçinde bulunduğumuz pandemi dönemi ve salgın sürecinde deneyimlenen çalışma şartlarını da postmodern dönem ve esnek özellikte bir durum olarak yorumlamak mümkündür. Eğitimden turizme –seyahat edilemediği için uygulaması dışarıda tutulabilir ancak işleyiş bağlamında online süreçler yürütülmüştür-, finans alanından salgınla mücadele birimleri hariç sağlık çalışanlarına ve hatta parlamentolar/meclislere kadar tüm ticari ve idari yapılar, sağlık gerekçeleri ve alınması gereken tedbirler nedeniyle evden çalışma sistemine geçmiştir. Çalışma koşullarının değişmesi, esnemesi ve mekânsız olarak yürütülmesi de bu sürecin zaman odaklı bir hâl almasına yol açmıştır.

Fiziksel olarak işe gidip işten dönülmeyen, online ağlar üzerinden yürütülen bu sürecin yolda harcanan sürelerin bireylerin inisiyatifine kalması, toplu taşıma ve kalabalık gibi salgın tehdidini artıran durumlardan sakınmayı sağlaması ve iş yaşantısındaki stres ile kaygının, ev ortamında ve rahat çalışıldığı için asgari düzeyde seyretmesi gibi olumlu yanları olduğu düşünülebilir. Ancak araştırmada katılımcıların evden çalışma sistemini beklenenin tersi yönde deneyimlediği gözlenmiştir. Özellikle ev içi iş yükünün artması, zaman yönetimi sorunları, sürekli online ve erişilebilir olma gerekliliği/beklentisi ve kapanan işletmeler,

ücretsiz izne çıkarılan çalışanlar ile orantılı gelişen işini kaybetme kaygısı birleştiğinde evden çalışmanın “rahat ve esnek” imajının kırıldığı görülmektedir.

Postmodern Dönemin İlk Küresel Salgını: Zaman ve Mekanı Bulanıklaştıran Covid - 19 Virüsü

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre ilk kez 2019 yılının son çeyreğinde tespit edilen ve enfeksiyon kaynaklı ölüme yol açan coronavirus (Covid – 19 virüsü) tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Pandemik bir hastalık kategorisine dahil edilen, global ölçekte 400 binden fazla ölüme yol açan coronaviruse karşı alınan tedbirlerden biri de karantina uygulaması olmuştur. Dünya genelinde siyasi iktidarlar tarafından önce süreli sokağa çıkma yasakları uygulanmış, ardından zorunlu karantina süreçleri yürütülmüş, salgının gerilediği ya da yavaşladığı dönemlerde ise gönüllü karantina ya da izolasyon uygulamaları gündeme gelmiştir. Bu noktada ticari yapıların durma noktasına gelmesi kamu ve özel kurumları dijital imkânlarla yönelmeye zorlamıştır. Çalışan sağlığını göz ardı etmemeleri gereken bu dönemde kurumlar, sürdürülmesi mümkün olan tüm iş kollarında dijitalleşme, evden ya da dönüşümlü çalışma ve home office uygulamalarına başvurmuştur.

Ekonomik yıpranmanın önlenmeye çalışıldığı bir geçiş döneminin ardından devlet organları üzerinden uyarılar yapılmaya ve gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bunlara ek olarak insan sağlığına önem verilmesine yönelik toplumsal tepkilerin de etkisiyle şirket ve sektörler hızlıca evden çalışma sistemine geçecek şekilde aksiyon almıştır. Bu noktada Harvey’in işaret ettiği “zamanı ve mekânı ortadan kaldıran” postmodern dönemin üretim koşulları global ölçüde görünürlük kazanmıştır. İşyeri kavramı silikleşmiş, emek kavramı eve yönlendirilmiş ve home office (ev – ofis) sistemi yürütülmeye başlamıştır (Erdoğan, 2016, s. 42). Bu sistemde fazlaca bireyselleştirilen çalışanların, motivasyon ve konsantrasyon sorunları gelişebileceği gibi günlük yaşamda bildikleri “iş” kavramına da yabancılaşmaları muhtemeldir (Carnoy ve Castells, 2001).

Salgınla birlikte çalışanların mekânsal koşullardan muaf tutulduğu ancak zamansal etkenlerin neredeyse tüm çalışma anlayışının önüne geçtiği bir deneyim ortaya çıkmıştır. Araştırma verilerinden de anlaşılacağı üzere işe gidip gelirken harcanan zaman ortadan kalkmış ve bu sürelerin yönetimi bireylere kalmıştır. Ancak yine katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak bu zaman kaybının kişiye değil mesai saatlerine eklendiğini söylemek mümkündür. İşten çıkış saatinden sonra da çalışmaya devam eden, mesai dışında da mail trafiği yaşayan katılımcılar olduğu gözlenmiştir. Ayrıca Gaudecker ve arkadaşlarının ortaya koyduğu verilere göre eğitim seviyesi düşük ya da kendi işinin sahibi olan bireylerin çalışma saatlerinde çok ufak bir düşüş yaşanmaktayken, eğitim durumu yükseldikçe evden çalışma saatleri de giderek artmaktadır (Von Gaudecker vd., 2020, s. 2; 6 – 7). Dolayısıyla mekânı ve zamanı aşan Covid – 19 salgınıyla birlikte mesai anlayışları da mekândan bağımsızlaşmış ancak yine Harvey’in ifadesiyle zamansal koşullar mekânsal koşulları fethederek bir tahakküm kurmuştur. Ayrıca örgün çalışma modelinde gerçekleşen rutinlerden kopmanın da ayrı bir motivasyon düşüklüğü yarattığı da yine çalışma verilerinden gözlenen bir sonuçtur.

Şirketler için kârlı bir sistem olarak yorumlanabilecek home office, Golden'ın ifadesiyle iş tatmininde azalmaya yol açan bir çalışma biçimidir. Aile ve iş yaşantısında daha gergin çatışmalara sebep olmaktadır. Yorgunluğun örgün sisteme göre daha üst seviyede yaşandığına işaret eden Golden ayrıca iş ve iş arkadaşlarıyla bağlantılı tatmin seviyelerinin de düşüş gösterdiğini ileri sürmektedir (Golden, 2007, s. 1641 – 1642).

Evden çalışma sistemi özellikle Covid döneminde emek sistemleri bağlamında yaşanan önemli bir değişimi ifade etmektedir. Home office çalışmayı olumlayan düşünceye göre evden çalışmanın en büyük faydası, çalışanların denetim ve yönetim mekanizmalarından bağımsız, esnek ve özgür çalışma ortamında bulunmalarıdır. Ancak pratikte home office çalışanlar asgari düzeyde bir serbesti yaşamaktadır. Öte yandan aile ve iş dengesinin sağlanması açısından bir getiri sağladığını ileri süren Erdoğan, bu süreçten daha çok avantaj elde eden tarafın işveren olduğu üzerinde durmaktadır (a.g.y. 2016, s. 58 – 59). Bu araştırmanın verileri ise işin ve aile yaşantısının mesai saatlerinde iç içe geçtiğini ortaya koymuştur. Fiziksel olarak evde olmak ancak sorumluluk bazında “işte çalışıyor olmak” arasındaki ayrımın zaman zaman silikleştiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Bu süreçte geleneksel ve yeni medya araçlarında sıkça tartışılmaya ya da araştırılmaya başlanan home office düzenine yönelik temsiller ve kavrayışlar daha da görünür olmuştur. Bu noktada salgın döneminde medyada üretilen home office algısı da önem kazanmıştır. Çoğunlukla internet gazeteciliğinde karşılaşılan bu temsiller, sistemin avantajları ile dezavantajları arasında kıyaslara yer veren içeriklerden oluşmaktadır (<https://www.regus.com.tr/work-turkey/surprising-truth-working-home/> Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.12; <https://money.cnn.com/2017/06/21/pf/jobs/working-from-home/index.html> Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.47; <http://www.diyalogin.com/evden-calisma-size-ve-sirketinize-iyi-gelecek/> Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.58). Görsel basında ise CNBC – e tarafından üretilen bir video haber öne çıkmaktadır. Global Workplace Analytics başkanı Kate Lister, Twitter İnsan Kaynakları Müdürü Jennifer Christie ve LogMeln şirketinin CEO'su Bill Wagner'in önemli konuklar olarak yer aldığı bu haberin temsili de tartışmaya açıktır. İçeriğin vurgusu özellikle kalıcı home office ya da haftanın belirli günleri uzaktan çalışmanın özendirilmesi üzerindedir. Şirketlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun dönemde elde edeceği kâr ve bu çalışma prensiplerinin çalışanlar için rahatlatıcı, motive edici ve yaratıcılığı artıracak bir sistem olduğu öne sürülmektedir (<https://www.cnbc.com/2020/03/23/what-coronavirus-means-for-the-future-of-work-from-home.html> Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 17.02). Evden çalışma sisteminin esnek ve rahat olduğuna özellikle vurgu yapılan bu haberler ve medyada üretilen temsiller, Herman ve Chomsky'nin medyadaki temsilin yarattığı manipülasyon görüşüne paralellik göstermektedir. Onlara göre, medyanın çoğu zaman kamu yararını gözetiyormuş gibi davrandığı anlarda dahi sermaye ve siyasi çıkarlara yönelik söylemler üretilmekte, meşruiyet amacı güdülmekte ya da gündem değiştirmeye/oluşturmaya çalışılarak asıl kamu çıkarları manipüle edilmektedir (Herman ve Chomsky, 2012). Nitekim araştırmaya katılan kadınların çoğunluğu home office çalışmanın avantajlarından çok dezavantajları hakkında veriler sağlamıştır.

İktisadi Yapı ve Ev İçinde Kadının Konumu ile Ev İçi İş Yüğü

İzolasyon ve mesainin evden yürütülmesi durumunda önemli etkenlerden biri de ev içi iş yükü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal alanda yürütülen mesaiye ek olarak ev içinde görünmeyen bir vardiya daha üstlenen kadınlar, eve kapanılan bu dönemde aradaki ayrımın kaybolması sürecini deneyimlemiştir. Esnek mesai ve evden çalışılan bu dönem özellikle patriarkal kapitalizmin dikkat çektiği, ev içi karşılıksız emek üreten kadınlar için daha büyük bir yük teşkil etmektedir. Delphy'nin patriarkal temelli kapitalist sistem olarak tanımladığı ve bugün patriarkal kapitalizm olarak andığımız iktisadi eleştiri, üretim sistemlerinin eril odaklı bir yapı olduğunu yeniden vurgularken kadının ikincil konumunun ev içinde dahi sürdürüldüğüne dikkat çeker (a.g.y. 1999).

Evin içinde yapılan her türlü üretimin ve bu üretim için harcanan emeğin karşılıksız emek olarak tanımlandığı patriarkal kapitalizm kamusal alanda ötekileştirdiği kadını ve emeğini özel alanda da görünmez kılma, değersizleştirme ve kadınla ilişkilendirilmiş bir norma dönüştürme çabasıdır. Hartmann, patriarkal kapitalizmde kadınların üretim ve yeniden üretim alanlarındaki konumlarını bakışlı olarak ele almıştır ve ona göre kadınların iktisadi yapılarda düşürdükleri ikincil konumlarını karşılıksız ev içi üretimi göz ardı ederek kavramak mümkün değildir. Kadınların evliliğe ve dolaylı olarak da ev içi üretimine yönelik zorlanmaları ise bu ikincil konum düşünülmeden açıklanamaz (Hartmann, 2006, s. 40).

Bu noktada Young'ın ev – yuva ikiliği önem kazanmaktadır. Young'a göre ev ve yuva farklı kavramsallaştırmalar gerektirmektedir. Ev daha çok bütünlük ve kesinlik içeren, benlik ve kimlik inşalarının gerçekleştirildiği, diğer bireylerin karar ve davranışlara etki edememesi için dışlanmalarını gerektiren ve politik olandan korunma işlevi de gören bir özel alana işaret eder. Öte yandan yuva, aile olmanın ve ev içinde yürütülmesi gereken işlerin mesuliyetine vurgu yapan bir tanımdır. Ancak özel alana ilişkin yasalar evin erkek bireyini kadın ve çocuklar üzerinde tahakküm kuracak şekilde korumaktadır ve bu da yeni bir problem alanı doğurur: kadının ikincil konuma itilmesi (Young'dan akt. Weir, 2009, s. 12 – 13).

Sandra Harding ve Dorothy Smith ise kadının özel alanda ikincil konuma itilmesine zemin hazırlayanın Marxist üretim ve kapitalizmin erkek egemen yapısı olduğuna vurgu yapar. Harding'e göre bilimsel yöntemlerin dili ve araçları da eril bakış açısına sahiptir. Tamamıyla feminist bir metod geliştirilmeden kadının "bilen" konuma geçmesi mümkün olmamakla beraber pozitivist kabulün cinsiyet üstü bilim ve bilgi üretmesi de imkânsızdır (Harding, 1987, s. 9). Bu doğrultuda üretilen bilim, teknoloji, siyaset ve toplumsal inşalar da kadını cinsiyet eşitliğinden uzaklaştıracak sistemlere hizmet eder hale gelmektedir.

Dorothy Smith ise Marxist söylemin bilim ve teknolojiyi ideolojileştirdiği noktaya dikkat çeker. Ona göre bilim üretimi egemen sınıfın görüş ve isteklerini sistematiğe ve pratiğe dönüştürme alanı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla egemen sınıf beyaz burjuvazi erkek söyleminin ürettiği söylem, kadını dışarı itmektedir. Smith, Marx'ın üretim aygıtlarına sahip olanların, ideolojik aygıtlara da sahip olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Sosyoloji ve toplumsal kurumlar siyaset, finans dünyası, profesyonel kuruluşlar ve eğitim kurumları gibi, egemen yapıların güç alanından kopuk değildir. Bu nedenle Smith, dışlanmış konumda

bulunan kadınlar için “yapmamız gereken” diyerek kendilerine konuşma alanı, bilme ve politik olarak işleme gücü veren yeni bir dil geliştirmek olduğunu vurgular (a.g.y., 1987, s. 2 – 3; 1990, s. 11).

Başak ve diğerlerinin 2013 yılında yürüttüğü araştırmanın sonuçları göstermiştir ki Türkiye’de ev içi iş bölümü erkek lehine uygulanmaktadır. Çoğunlukla maddi boyutu bulunan faaliyetler eşler tarafından ortak paylaşılırken, çalışan kadınlar ev içi işlerin yoğunluğundan dolayı ilgili işlerin yürütülmesi için ücreti karşılığında yardım almaktadır (Başak vd., 2013, s. 8 – 9). Kadınların ev içi üretimlerini, evde aynı işi ücret karşılığında yapacak profesyonellerin ya da çalışanların yerine yapması olarak tanımlayan ve ev emeği ile ticari yapılar arasındaki bağlantılara odaklanan Güneş, evde de başka bir mesainin yürütüldüğüne işaret eder (Güneş, 2015, s. 4 – 6).

Çalışma yaşamında yürüttüğü mesainin yanında bir de ev içi emeği üstlenmesi beklenen kadınların home office şartlarında karşılaştığı yük daha da artmıştır. Zamandan ve mekândan muaf bir çalışma düzeni, işveren lehine esneyen çalışma saatleri dolayısıyla uzayan mesailerle birlikte düşünüldüğünde evin içindeki üretimler de –tek başına üstlenildiğinde– sürekli evin içinden mesleki yükümlülüklerini gerçekleştirmek zorunda olan kadınlar için ayrı bir kaygı ve yük niteliği taşımaktadır. Nitekim katılımcıların deneyim ve görüşleri de bu yönde bir eğilim taşımaktadır. Home office çalışma düzenine geçen kadınların salgından dolayı kaygı düzeyi yükselirken, işini kaybetme korkusu, çevresindekilerin hastalık kapma ihtimali yanında evde yemek, temizlik, ütü ve çamaşır gibi rutinleri de tek başına üstlenmesi, durumun daha da zor bir hâl almasına yol açmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu noktaya kadar tartışılan bilgiler ışığında, Türkiye’de Covid – 19 döneminde home office çalışma sistemine geçmiş kadınların zaman mekân deneyimleri ile ev içi iş yükünün dönüşümü üzerine yapılan görüşmelerin verileri analiz edilmiştir.

Homeoffice Çalışma Düzeninde Kadınların Ev İçi ve Mesleki Yüklerinin Dönüşümü

Araştırmanın bu bölümünde Covid – 19 salgını ve izolasyon tedbirleri nedeniyle evden çalışma sistemine geçen kadın katılımcıların mesleki deneyimleri ve bu deneyimlerdeki dönüşümleri ile ev içinde yaşanan süreçlerin yeniden yapılması sürecinde neler yaşandığı saptanmaya çalışılacaktır. Derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen veriler doğrudan alıntılarla desteklenerek çalışmanın genel çerçevesi bağlamında yorumlanacaktır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Çalışmada saha araştırması yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik oluşan evren ise ülkede görülen ilk Covid – 19 vakasından itibaren (11 Mart 2020) home office çalışma sistemine geçen kadınlardan oluşmaktadır. Evrenin sınırı, geniş veri sunması amacıyla 30 – 55 yaş aralığı olarak belirlenmiştir. Böylelikle

çalışmanın örnekleme 30 – 55 yaş aralığında bulunan, salgın nedeniyle evden çalışmaya dönmüş kadınlarla sınırlandırılmıştır.

Örneklem oluşturulurken kartopu örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu örneklem yöntemi araştırmacının veri kaynaklarının bir kısmını şahsen araştırarak, geri kalan bölümünün ise görüşülen kişilerden alınan bilgiler, isimler ve yönlendirmeler ışığında ilerleyerek ortaya çıkarıldığı bir yöntemdir. Kaynakların süreç içinde kartopu gibi giderek birikmesi ve örneklemin oluşması nedeniyle bu ismi alan yöntem, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olarak kabul edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.122). Finans sektöründe çalıştığı ve home office yöntemine geçtiği bilinen ilk katılımcı aracılığıyla farklı meslek gruplarından ve farklı şehirlerde ikamet etmekte olan bireylere ulaşılmış ve toplam 14 kişiden veri toplanmıştır.

Derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanan veriler, sokağa çıkma yasakları ve izolasyon tedbirleri nedeniyle telefon konuşması ya da görüntülü konferans görüşmeleriyle derlenmiş, konuşmalar önce kayıt altına alınmış ardından deşifre edilerek yazıya dökülmüş ve analizler nihai deşifreler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sınırlılığı, verilerin 15 Mart ile 1 Haziran tarihleri arasında home office sisteminde çalışan biyerlerden toplanmasından ileri gelmektedir. Örneklem yalnızca çalışan ve çalışmakta olan kadınlarla sınırlanmıştır. Son olarak yaş aralığı belirlenmesi de veriler çerçevesine uygulanan bir sınırlamadır. Öte yandan derinlemesine görüşme yönteminin salgın tehdidi nedeniyle dijital şekilde gerçekleştirilmesi araştırmacının yaşadığı bir sınırlılık olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar verdikleri bilgilerin çalışmaya konu olacağına dair bilgilendirilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri istenmemiş ve çalışmada kullanılmamıştır. Anonimliğin sürdürülmesi amacıyla katılımcılar K harfiyle temsil edilmiş ve rastgele numaralandırılmıştır.

Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Bir veri analiz tekniği olarak betimsel analiz verilerin, önceden belirlenmiş kategoriler ya da bir kuramsal çerçeve bağlamında analiz edilmesi ve yorumlanarak aralarındaki ilişkilerin saptanması temeline dayanmaktadır. Çerçevenin oluşturulması, verilen tematik çerçeveye göre işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması süreçlerini kapsayan betimsel analiz tekniği “ne” ve “nasıl” sorularına cevaben çıkarımlar yapılmasına olanak sağlamaktadır (Türkdoğan ve Gökçe, 2015, s. 345 – 346). Çalışmada elde edilen veriler, salgın döneminde zaman ve mekan kavrayışındaki dönüşüm ile ev içi iş yüküne ilişkin çerçeve bakımından irdelenmiştir.

Bu noktada sorunsal ve örneklem özelinde; evden çalışan kadınların mekânsal dönüşüm sürecinde ne tür çelişkiler yaşadığı, kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımın hangi yollardan silikleştiği, çalışan kadınların kişisel zaman yönetimi konusunda yaşadığı krizlerin nasıl aşıldığı gibi sorular ortaya atılmıştır. Öte yandan bireysel aktivitelerin gün içerisindeki oranının ne kadar değiştiği ve günün büyük kısmının evde geçmesinin ne tür sorunlar meydana getirdiği gibi sorular sorularak iletişim süreçlerinin ne yönde dönüştüğü de saptanmaya çalışılacaktır.

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara yöneltilen tüm soruların cevapları, yoğunluklarına göre incelenecek ve zaman mekân deneyimi ile ev içi iş yoğunluğu üzerinden analiz edilecektir.

Alanyazın aracılığıyla bu noktaya kadar tartışılan Covid – 19 salgını, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin de etkisiyle postmodern bir deneyim yaratmaktadır. Bu sürecin en önemli değişimlerinden biri zamanın ve mekânın kavranışı üzerine yaşanan silikleşmedir. Mesleki mekân koşullarının ortadan kalkması katılımcılar tarafından zaman ve mekân karmaşası olarak deneyimlenmektedir:

K11: Dikkat dağınıklığı olabiliyor bence. Aynı anda hem ev zili çalıyor, apartman görevlisi geliyor, yanlış zile basanlar oluyor, şube telefonumdan sürekli erişilebilir olmam gerekiyor ve yetmez gibi şahsi cep telefonumdan da birileri mesaj ya da çağrı atmış oluyor (gülüyor) (29.05.2020).

K14: Bu yeni döneme ne kadar hızlı adapte olursak o kadar iyi diye düşünüyorum. Hem ev hem iş hem çocuk üçgeninde denge kurmakta biraz zorlandım (14.05.2020).

Bu noktada Jameson'ın (2011) zaman ve mekânı birbiri üzerine açılmış yeni bir dönüşümle tanımladığı hipermekân tanımı öne çıkmaktadır. Katılımcılar fiziksel olarak evlerinde bulunurken mesai kapsamında ofis işlerini yürütmektedir, ancak aradaki sınır bulanıklaşmış bir haldedir. Öte yandan Harvey'in (2010) zaman mekân sıkışması olarak nitelendirdiği postmodern dönüşüm de böylece katılımcıların bu süreçte deneyimlediği bir kriz olarak saptanmıştır.

Katılımcıların yaş yoğunluğu otuz ile kırk iki arasında saptanırken bir katılımcı elli dört, bir katılımcı da kırk iki yaşında olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan kadınların iş kolları sıralandığında eğitim alanı öne çıkmaktadır. Daha sonra finans, sağlık, ve kamu hizmetleri gibi sektörel alanlar gelmektedir. Katılımcıların en az izole olan ya da home office çalışanı, altmış günden fazla bir süredir bu koşulları sağlamaktadır. Çok büyük bir kısmı izolasyon sürecini ailesiyle geçirdiğini belirten katılımcıların bir bölümü ise yalnız yaşadığını ifade etmiştir. Ailesiyle yaşayan bireylerden, evde risk grubuna dahil bir aile üyesi bulunan katılımcıların stres ve kaygı boyutunun diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu da gözlenmiştir.

K4: Annem altmış beş yaş üstü grubunda. Sağlık çalışanı olarak daha fazla endişeleniyorum hastanede çalıştığımız için daha dikkatli olmaya çalışıyoruz. Annemle sosyal mesafemizi korumaya çalışıyoruz. Aynı evin içinde dahi farklı odaları kullanıp asgari düzeyde fiziksel iletişim kurmaya özen gösteriyorum (01.06.2020).

İzolasyon sürecinde home office çalışma sisteminin çalışma şekli ve motivasyonuna nasıl bir etkisi olduğu sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğu, çalışma şeklinin olumsuz yönde değiştiği fikrini beyan ederken, motivasyon konusunda olumlu ve olumsuz cevaplar neredeyse eşittir. Şöyle ki fiziksel olarak iş mekânında bulunan çalışanlar sosyalleşme, paylaşımda bulunma, sohbet/çay/kahve molaları gibi etkinliklerle zinde

kalabilirken ev içinde bu durumların yaşanmamasından ötürü çok daha sıkıcı mesailer yaşadığına vurgu yapmaktadır. Gün içinde aktif dinlenme imkânının ortadan kalkması ve sadece işe kanalize olma gerekliliği bireyleri daha çok efor sarf etmeye yöneltmektedir.

K12: Ofiste çalışmak ve eve geçmek psikolojik olarak değiştirdi sanırım. Ofiste insanlarla bir molaya çıkayım, çay kahve içeyim, dışarıda işlerimi halledeyim ya da on beş - yirmi dakika bir şey yapmadan dinleneyim dediğim durumlar oluyordu ama evde sohbet muhabbet edebileceğim bir ortam olmuyor. Daha çok işe kanalize oluyorsun home office çalışırken. Dedikodu ortamı olmuyor falan (gülüyor) (17.05.2020).

K4: Olumsuz yönü ise daha fazla efor sarf ediyoruz. Evde daha fazla çalışmam gerektiğini hissediyorum. İş yerinde çay molası, tuvalet, yemek araları rahatlatıcı kaçamaklar oluyordu. Ama şimdi herkes evde olduğu için hatlar da çok yoğun oluyor (01.06.2020).

K1: Zaten evden çalışmaya en müsait mesleklerden birini yapıyorum fakat bir işe gider gibi her gün kalkıp hazırlanmamak, yola çıkıp fiziksel olarak işe gitmemek motivasyonumu çok fazla düşürdü (23.05.2020).

K8: Belli saat kurallarının gereksiz olduğunu ve çalışma motivasyonunu düşürdüğünü, işin bir yerden sonra vakit doldurma maksatlı yapıldığını düşünüyorum. Yani yapılacak iş belli ve aslında iki saatte bitirebileceksem oyalana oyalana gün sonuna kadar bitiriyordum, bunu herkes böyle yapıyor gözlemlediğim kadarıyla. Çünkü o saatler içinde orada bulunmaya mecbursun, başka bir iş de yoksa acele etmeye gerek yok... İşten uzak kalmak bana iyi geldi. İşte olduğum vakitlerde işimi daha iyi ve eksiksiz yaptığımı düşünüyorum (23.05.2020).

Çalışma şeklinin esnekleşmesi ve verimliliğin neredeyse işveren tarafından belirlendiği bu üretim tarzında Harvey'in (1993) esnek birikim ve esneklik kavramları üzerine sorgulaması dikkate alınarak bir yorumda bulunmak gerekmektedir. Katılımcıların da özellikle vurguladığı şekliyle evden çalışma sisteminde yoğun mesailer yaşanması dikkat dağınıklığı, motivasyon kaybı ve sonuçta verimliliğin düşmesi durumlarına yol açmaktadır. Esnekliğin ne kadar verileceği ve işveren ile çalışanın esneklik tanımları arasındaki farklardan ötürü üretimin sorunlu bir hâl alması, örneklerde de görülebileceği üzere işveren yararına olacak şekilde düzenlenmektedir. Dolayısıyla çalışanlar erişilebilir oldukları süre zarfında da kendilerine bireysel zamanlar yaratacak kaçışlar üretmektedir. Yine fiziksel mekânın farklılaşmasının bir sonucu olarak okunabilecek bu durum katılımcıların cevaplarıyla da eş düşmektedir.

Veriler göstermektedir ki sağlık çalışanlarının fiziksel olarak işyerinde bulunma zorunluluğu ve işe geliş gidiş süreçleri kaygı seviyesini artıran etkenler olarak yorumlanmaktadır. İlgili meslek gruplarının home office

sistemine geçişi, motivasyonlarını artırırken daha güvende hissettikleri de sık rastlanan cevaplardan biri olarak saptanmıştır.

K13: Ancak çalışma şeklimiz değişirken motivasyonumuz çok değişmedi aslında. Dönüşümlü gittiğim dönemde "neden herkes gibi izole edilmiyorum" dediğim anlar oldu. Amirlerimiz maske ve günlük üniforma vermekten imtina ettiler. Çok zor oldu edinmemiz. Ama hastane çalışanı olarak bunları kullanmalıydık. Tabii daha relax çalıştığım bir dönemdi. Ama artık dönüşümü de bırakıp direkt home office'e geçince korkum kalmadı. Motivasyon yükselmesi denebilir belki ama kesinlikle daha güvende hissediyorum (12.06.2020).

K5: Vardiyalı sistemde kimi zaman bir hafta çalışıp bir hafta evde izole şeklinde çalışıyoruz. Olumlu yönde, işe gitmediğimde kendimi evimde izole bir şekilde daha güvende hissediyorum. Olumsuz yönü ise daha fazla efor sarf ediyoruz. Özellikle vardiyalı çalıştığımız dönemde, normal şartlarda her bir polikliniğe bir sekreter düşüyordu ancak pandemi döneminde dört ayrı poliklinik hastalarına iki kişi çalışıp yetismeye çalışıyoruz (19.05.2020)

Katılımcıların home office sistemine geçtikten sonra karşılaştıkları sorunlara yönelik soruya verdikleri cevap temelde üç farklı noktada yoğunluk göstermiştir: Teknolojik altyapılardan ya da dijital cihazlardan kaynaklanan aksaklıklar, dikkat ve konsantrasyon sorunları ve ev ile iş deneyimlerinin birbirine karışması. Ailesiyle yaşayan ve çocuğu olan bireylerin, çalışma odası ya da mesleki işleri için ayırdığı özel bir alanın olmayışı da konfor alanı ile mesai arasındaki sınırı da görünmez kılmaktadır. Düşük bir yüzde de olsa çocuğuyla geçirdiği nitelikli vaktin arttığını belirten katılımcılar gözlenmiştir. Ancak özel alan ile kamusal alanda iş yaşantısının sürdürüldüğü çevrenin ortadan kalkması ya da iç içe geçmesi postmodern bir deneyim olarak okuduğumuz 'zaman mekan sıkışması'nı görünür hale getirmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü mesai kavramının saatlerin dışına taşıdığı veya saat aralığı değişmiyorsa bile fazlasıyla yoğunlaştığı cevabını vermiştir.

K6: Çalışma şeklimi mesai saati kavramını ortadan kaldıracak şekilde olumsuz etkiledi. Online olarak ders vermeye başlamanın ve bu sürece alışma aşamasının zorluklarını yaşarken bir de sürekli gece geç saatlerde ve hafta sonları da dahil olmak üzere sürekli öğrenci maillerine maruz kalıyorum (09.06.2020).

K2: Karşılaştığım sorunlar okulda işyerimde olduğumda, akşam eve geldiğimde hiçbir şey yapmak zorunda kalmıyordum. Günün her saati ve hatta hafta sonu çalışma zorunluluğu doğdu. Bu beni yıprattı hakikaten. Mesai kavramının bitmesi beni olumsuz anlamda çok etkiledi. Meğer o çok önemli bir şeymiş. Günün hangi saatlerinde çalıştığını bilmek önemli bir şeymiş. Çalışma mekânının başka bir yer olması önemliymiş. Ev çalışma biçimini çok değiştiriyor. Ev yaşamı ile çalışma yaşamı tek bir mekânda buluşmıyor. Yani benim için öyle oldu (04.06.2020).

K14: Çalışan anne olarak evde çocuğumla birlikte geçirdiğim süre arttı. Tüm gün evde olup onun her anına şahit olmakla işten geldikten sonraki paylaşılan üç dört saat arasında (ki bu saatleri dolu dolu geçiresek de) ciddi farklar olduğunu gördüm. Kendi çalışmalarım biraz sekteye uğradı. Fakültede çalıştığım bir saat evde çalışılan üç saate bedelmış onu anladım. 'Çocuk bakımı mı, tez mi?' sorusuna 'Çocuk bakımı!' cevabını verip bu süreyi evde çocuğumla geçirmeye karar verdim. Zira bazı anların telafisi yok (14.05.2020).

K1: İki kez internet kesintisi, bir kez elektrik kesintisi yaşadım bu süreçte. Kesintinin haricinde de iki aydır halledilemeyen bir internet yavaşlığı mevcut bende, bu da yer yer sorunlara neden oluyor. Bu dönemde sürekli online ve ulaşılabilir olmanın beklendiği böyle durumlarda benim yaşadığım gibi 'olamama' hali insanı zora sokabiliyor.

K12: Ve aslında biraz daha fazla çalışıyoruz gibi geldi bana. Ofise gittiğim duruma göre. Belki sürekli izleniyor olma paranoyası denebilir ama derininde şu da yatıyor olabilir, bu süreç herkesin işini olumsuz etkilerse, işten çıkarmalar başlar ekonomik durumlar değişebilir vesaire. Belki kendini garantiye almak ve "bakın ben çalışıyorum" görünürlüğü de olabilir. Sadece bende değil çalışma arkadaşlarımda da gözlemledim bunu. Eskiden bir maile bu kadar hızlı dönüldüğünü göremezdik yani (17.05.2020).

K3: Bilgisayarım ve ben birlikte yaşar olduk. Öğrencilerimle yüz yüze görüşemediğimden dolayı onlarda da saat kavramı kalmayıp devamlı iletişim kurmaları benim kendime ayırdığım vakit denilen bir olay ortadan kalmış oldu. Sürekli problem çözmeye çalışan hoca rolünde süreci geçirdim (16.05.2020).

Postmodern dönemde üretim tarzlarının ve piyasaların nasıl şekilleneceğine dikkat çeken Castells'in (2008) de ifade ettiği şekilde küreselleşen iktisadi yapıların nasıl görünmesi ve sürdürülmesi gerektiğine yine ekonomi politik ve finans sektörlerinin söz sahipleri karar vermektedir. İşverenin karşılığını ödemediği yoğun çalışma dayatmalarında bulunması, verim ve motivasyon faktörlerini göz ardı ederek çalışandan daha çok

emek talep etmesi ve teknolojik gelişmelerin şirket yararına daha çok kullanılmasıyla çalışanın uyum sağlamasının beklenmesi gibi durumlar katılımcılar tarafından da açıkça dile getirilmiştir.

Katılımcı cevapları göstermektedir ki postmodern dönem üretim biçimlerinden home office çalışma tarzı esneklik ve rahatlık kavrayışlarında bir dönüşüme sebep olmaktadır. İşveren lehine bir esneklikten bahsetmenin mümkün olduğu bu dönemde çalışanların rahat davranabilme lüksünün aksine, görünür/erişilebilir/online olma zorunlulukları karşısında bir sıkışma deneyimi yaşadığı gözlenmektedir. Salgın nedeniyle sağlık tedbirleri, çevredeki bireyler ve yakınları için endişelenme ve salgının ekonomik boyutlarından dolayı giderek artan kaygı seviyesi katılımcıların iş yaşamındaki stres ve korkularını da yukarıya çekmiştir. Dolayısıyla home office sisteminin, bilinen ve medya üzerinden yayılan temsiline koşut olarak rahatsız edici –ya da en azından rahatlama seviyesinden daha çok rahatsızlık hissedilen- bir süreç olarak deneyimlendiği saptanmıştır.

Katılımcıların bir kısmı fiziksel olarak çalışma mekânında bulunmayı gerektiren iş kollarına mensup olduğunu belirtirken home office sisteminde işe yabancılaştığını ifade etmiştir. Fiziksel olarak evde oturarak ve bir bilgisayar ekranına bakarak ofisteymiş gibi davranmadığını ve bundan rahatsızlık duyduğunu vurgulayan birkaç katılımcı iş mekânları ile iş zamanlarının, kişisel zamanlar ve mekânlardan kesin bir şekilde ayrı olması gerektiğini iletmiştir.

Bu noktada zaman mekân sınırlarının silikleşmesi, Türkiye toplum yapısında halihazırda ikincil konumda bulunan ve özel alandaki sorumlulukların neredeyse tamamını üstlenmesi beklenen ve evini paylaşmakta olan kadınların ev içi iş yükünde de görünür bir artışa sebep olmuştur. Çalışmaya katılan kadınlardan sadece ikisi yalnız yaşamaktadır. Bu nedenle kalan tüm katılımcıların, ev içinde ve birlikte geçirilen zamanın artmasından etkilendiği düşünülmektedir. Nitekim buna ilişkin sorulara verilen cevaplar da evlerini paylaşan kadınların neredeyse yarısının ev içi görünmeyen mesailerinin arttığı yönündedir. Salgın öncesi dönemde temizlik hizmeti satın alan bir katılımcı artık tüm işlerine ek olarak iki günde bir temizlik süreci üstlendiğini belirtmiştir. Kimi önceki iş bölümünün devam ettiğini vurgulasa da katılımcıların yarısına yakını ev içinde, mesleğe ayrılan sürenin dışında ev içi iş yükünün arttığını ifade etmiştir. Ayrıca salgın süreciyle birlikte yaygınlaşan yeni tarifler ve çeşitli temiz beslenme ürünlerinin evde üretilmesi de yine kadınlara yüklenen farklı bir deneyim olarak öne çıkmaktadır.

K11: Evet, birbirimize daha katlanamaz bir hale geldik ya maalesef. Daha önce ev işi olarak yaptığımız ve diğerimizin çok da önemsemediği ufak hareketler tahammül edilemez şeyler gibi gelmeye başladı. Ev içi tembelliği ya da işten kaytarmak için yapılan şeyler sanki kavga sebebi olacak gibi tartışılıyor resmen (29.05.2020).

K1: Sokağa çıkıp alışverişe gitme halinin bile bir merasime dönüşmüş olması insanı çok yoruyor. Ama üretkenliğimin ev içerisinde düşmesinin hastalıktan bağımsız en büyük nedeni sürekli temizlik yapıyor olmak, inanılmaz zaman alan bir şeymiş (02.06.2020).

K13: Mutfakta normal zamandan daha fazla yardımcı oldum. Özellikle büyük oğlum da evden çalışmaya geçti akşamlarını tamamen mutfakta geçiriyor neredeyse. Ramazan'da mutfağa girmedim diyebilirim. Ailece üretimde bulunmuyoruz diyebilirim. Mutfağı yemeği bazen birlikte yaptık ama onu saymazsan hayır (12.06.2020).

K12: Esasen mecbur kaldığımız şeyleri üretiyoruz diyeyim. Yemek yapıyoruz temizlik yapıyoruz. Artık temizliğimiz gelmediği için temizliği eşimle bölüşmüş durumdayız. İki günde bire çıktı temizlik işimiz. Mutfakta geçirdiğimiz vakit ikimiz adına da arttı. Sıkıntıdan yemeğe verdiğimiz için kendimizi, ekmek tarifi bile deniyoruz bu aralar evde (17.05.2020).

K8: Ev işlerimin aksadığını söyleyebilirim. Daha önce kısıtlı vakitte yapmam gereken işler (ev temizliği, bulaşık, çamaşır vs.) için şimdi oldukça fazla vaktimin olması bana bu işleri erteleyebilme lüksü veriyor. Ev işleri dışında tez yazmam gereken bir dönemdeyim fakat bu süreç bu noktada da beni olumsuz etkiledi, teze başlamayı ertelemek için zaten yer arıyordum, vaktimin bollaşması bana o yeri verdi. Bununla birlikte mutfakta daha fazla vakit geçiriyorum, daha önce hızlıca yemeğimi yapacak kadar vakit geçiriyorken, şimdi yemeklerim çeşitlendi, tatlılar eklendi, ara öğünlerim için atıştırmalıklarım doğallaştı ve bunlar keyif veriyor (23.05.2020).

Yukarıda yer verilen alıntılar göstermektedir ki Harding (1987) ve Smith (1990)'in egemen sınıf olarak nitelendirdiği beyaz burjuvazi erkeklerin ikinci konuma ittiği ve özel alanla özdeşleşmesi sağlanan kadınlar, iş yaşamında aktif olarak çalışıyor olsalar bile fiziksel olarak evde bulunmaları halinde tüm üretim pratiklerini üstlenmek zorunda bırakılmaktadır. Toplumsal konumları ve ev içindeki kimlikleri arasında bir çatışma doğan çalışan kadınlar iş yaşantısındaki yüklerine ek olarak evde bulunduğu süreçlerde evden de sorumlu oldukları için yoğun efor sarf etmek durumunda kalmaktadır.

Katılımcıların, evin içerisinde bireysel zamanlarının dışında efor harcadıkları bir alan olarak ev içi iş yükünün arttığı gözlenmiştir. Çoğunluğu evde ev için harcadıkları zamanı vurgularken, bu süreyi keyifli hale getiren ya da verimli kullanabildiğini ifade eden katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir. Ancak tüm veriler göz önüne alındığında istisnai durumlara işaret eden bu cevaplar yalnız yaşamayan kadınların izolasyon sürecinde ev işlerine ayırdığı zamanın erkeklere kıyasla arttığı çıkarımını değiştirmeyecektir.

Öte yandan katılımcıların evlerini paylaştıkları kişilerle geçirdikleri ortak zamanın arttığı, birlikte medya tüketiminin büyük bir artış gösterdiği, dijital mecraların bu dönemde üretim için kullanımına özellikle zaman

ayırıldığı ve aile içi iletişimin genellikle olumlu yönde bir dönüşüm geçirdiği de saptanmıştır. Öyle ki ailece nostaljik oyun akşamları düzenlendiğini belirten katılımcıların yanında, yeni bir Instagram ya da Facebook sayfası oluşturup içerik üretmeye başladığını ifade edenler de olmuştur. Özetle sağlık tedbirleri kapsamında uygulanan zorunlu ve gönüllü izolasyon sürecinde birlikte yaşayan bireylerin, ortak geçirilen sürelerinde artış gözlenirken bu süreler kapsamında üretim faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir.

K1: Sosyal medya hesaplarımı sıklıkla yine aynı amaç için kullanıyorum, tüketim. Bunun haricinde hem tüketim hem üretim için kullandığım, enformasyon edinmek için takip ettiğim sosyal medya hesaplarım ve internet siteleri var. Yeni bir hesap açtım Instagram'da ilgi alanıma yönelik içerik üretiyorum sıklıkla mesela (02.06.2020).

K13: Bir Facebook sayfası açtık eşimle. Onu yönetiyor ve eski çocukluk arkadaşlarımızı falan bulduk yeniden kaynaşyoruz. Bu sayılırsa bu üretim yapıyorum diyebilirim. Bunu eşimle yapıyorum ama tüm aile demeyelim buna (12.06.2020).

K2: İşim sebebiyle kullanıyorum. Üretim olarak düşünülebilir. Tezim nedeniyle okuyup yazma faaliyetleri için kullanıyorum, yani üretim. Özellikle çok ağır hastalık geçirdiğim bir dönem vardı o dönem markete falan da gitmedim ve 21 gün kendimi karantinaya almıştım. O dönemde market alışverişimi dahi mesela dijital ortamdaki yapıyordum, tüketim amacıyla da böyle kullandım (04.06.2020).

K4: Evet, ortak medya kullanım süremiz arttı. İletişimimiz de arttı. Çalışırken sürekli telefon ve bilgisayar gibi aletlerde bulunmamız gerektiği için işten sonra uzunca bir süreyi mutfakta geçiriyoruz. Teknolojik şeyleri bırakıp yemek yapmaya sohbet etmeye bazen sadece çay kahve içmeye zaman ayırıyoruz. Daha dinlenmiş hissedince yemekte televizyon ya da internetten bir şeyler izlemeye başlıyoruz. En azından vakit varken eskiden izlemek istediğimiz ama fırsat bulamadığımız şeyleri izliyoruz birlikte (01.06.2020).

Katılımcıların neredeyse tamamı, izolasyon tedbirleri nedeniyle evini paylaştığı kişilerle birlikte geçirdiği zamanın artmasına karşılık çok büyük sorunlar yaşanmadığını belirtmiştir. "Ufak tefek sürtüşmeler" ve "arada bir tekrarlanınca göze batan ufak sorunlar" olarak tanımladıkları tartışmalar dışında genel itibarıyla katılımcıların çoğunun sağlıklı bir iletişim süreci geçirdiği gözlenmiştir. Çocuğu olan katılımcıların bir kısmı çocuklarının gelişimine doğrudan katkıda buldukları bir süreç olarak değerlendirirken bir kısmı da internet ve dijitalleşme nedeniyle bu zaman zarfında çocuklarının reel dünyadan daha çok kopmuş olabileceğini düşünmektedir. Kimi zaman ailece vakit geçirilirken kimi zaman bireysel aktiviteler öne çıkarılmış ve bu süre zarfında eğitim de dahil olmak üzere çocuklar dijital mecralara yönelmiştir. Fiziksel olarak ev dışında zaman

geçirmenin mümkün ya da sağlıklı olmadığı bu durumda ise çocuklar eğitimden artan zamanlarını dijital sosyalleşme için kullanmaktadır.

Katılımcıların verimlilik ve üretkenlik düzeylerini değerlendirmeleri istendiğinde yine iki farklı ortak cevap verildiği gözlenmiştir. Çoğunluk izole yaşanan bu dönemde kendini mesleki, akademik ya da entelektüel anlamda geliştirdiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla bu çoğunluk verimli bir dönem geçirdiğini ifade etmiştir. Öte yandan verimsiz bir süreç yaşadığını vurgulayan katılımcılar ise vaktin bol görünmesini ve bunun zaman yönetimi konusunda sorunlara yol açmasını gerekçe göstermiştir. Mesleki anlamda gelişim gösterdiğini ifade eden yeni sistemler ve altyapılarla tanışarak güncel durumları yakaladığını hisseden katılımcıların yanı sıra teknik aksaklıklardan dolayı üretim noktasında sorunlarla karşılaştığına özellikle vurgu yapan bireyler de saptanmıştır. Bu sürecin verimli olsa da üretkenlik bazında olumsuz bir durum teşkil ettiği görüşü de ortaya çıkmıştır. Mesleki anlamda bir üretim sorunu yaşayan, yeni medya araçlarını üretim bazlı kullanmaktan kaçınan ya da aksi yönde bir çaba göstermeyen ve teknolojik sorunlardan dolayı verimli hissetse de üretim yapamayan katılımcılar dikkat çekici istisnalar olarak öne çıkmaktadır.

K8: Aslında genel olarak bir rehavete kapıldım. Bu sürecin bitecek oluşu görüşünün, beni bu rahatlık lüksünü sonuna kadar kullanmaya ittiğini düşünüyorum. Bunun dışında, şu an fark ediyorum ki, üretkenliğim yapmaya mecbur olduğum işlerde düşerken daha çok hobi olarak yaptığım işlerde artmış. Yoga, spor, tatlı yapmak, şiir seslendirmek şimdi aklıma gelen örnekler (23.05.2020).

K2: Üretkenliğim bir tek tezim konusunda düştü. O da şöyle, konsantre olamıyorum. Bir şey okur yazarken konsantre olamıyorum. Çabuk dağılıyorum bu yüzden de istemiyorum. Çabuk bunalıyorum. Elli dakikalık bir diziyi bile iki günde izliyorum artık bölerek izliyorum yani izleyemiyorum böyle bir sıkıntı var bu dönem (04.06.2020).

K4: Verimlilik olarak da işe dönük konuşabilirim. Daha sakin ve az stresli çalışıyorum. Daha çözüm odaklı bir çalışan oldum sanki. Verimli bir çalışan olarak çalışıyorum bu süreçte bence (01.06.2020).

Son olarak katılımcıların bu süreçte geleneksel ve yeni medya araçları bağlamında tüketim oranlarının ne yönde değişim gösterdiği irdelenmiştir. Büyük bir çoğunluğun yeni medya araçlarını önceki döneme kıyasla çok daha fazla kullanma eğilimi gösterdiği saptanmıştır. Öte yandan geleneksel medya araçlarına ayrılan zamanın, salgından önceki döneme göre çok da farklılaşmadığı alınan cevaplar doğrultusunda gözlenmiştir. Katılımcıların çok büyük bir bölümü daha önceleri ne sıklıkla televizyon izliyor, gazete okuyor ya da radyo dinliyorsaydı bu süreçte de kullanımın büyük bir düşüş ya da artış göstermediği saptanmıştır. Medya alışkanlıklarında yaşanan dönüşüm yeni medya pratikleri kapsamında daha görünür hale gelmiştir. Dijital yayın platformları, internet siteleri, podcastler ve dijital içerik mecraları bu dönemde sık ziyaret edilen araçlar olmuştur. Gün içinde kapladığı zaman aralığı artmış olan yeni medya araçları ve mecraları pandemi dönemine ilişkin enformasyon kaynağı olarak da kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler

ve Sağlık Bakanlıkları gibi ilgili kurum ve kuruluşların özellikle yüksek etkileşim aldığı bu dönemde dijital olanaklar, doğrudan bilgi kaynağına erişim amacına da hizmet etmiştir.

Medya kullanımına ilişkin bir diğer sonuç da katılımcıların geleneksel ve yeni medya araçlarına yönelik tutumlarında çok büyük değişimler gözlenmemiş olmasıdır. Katılımcılar arasında yüksek bir oranda medya içeriklerinin inandırıcı, nötr ya da provokatif algılandığı salgın öncesi döneme göre “kanallar, araçlar ya da içerikler hâlâ aynı tavrı sergilemektedir” görüşü hakimdir. Bilgilerin dijital yollarla erişilebiliyor olması, her an güncellenerek İnternet üzerinden yayımlanabiliyor olması ve farklı otoriteler tarafından da olsa doğrulanmaya her an açık durumda bulunması, bireylerin özellikle geleneksel ve yeni medya araçlarına güvenmesi ya da güven duymamasına etki etmemiştir. Böylelikle katılımcıların iletişim ve üretim süreçlerinde medya tüketimi, medya alışkanlıkları ve pratiklerindeki -ufak da olsa- dönüşümleri saptanmıştır.

Sonuç

Covid – 19 salgını nedeniyle home office çalışma sistemine geçen kadınların zaman mekân deneyimi ve ev içi iş yükünün geçirdiği dönüşümün incelendiği bu çalışma göstermiştir ki mevcut durumda evden çalışmak esnek ve rahat bir deneyimin aksine uzun ve ağır mesailere karşılık gelmektedir. Ev ortamından rahatça çalışılabilecek bir yöntem olarak temsil edilen home office, katılımcılar tarafından aksi yönde deneyimlenmektedir. Global ve ölümcül etkileri bulunan bir salgın süreci yaşanması kaygı düzeyini yükseltirken fiziksel sosyalleşmenin ortadan kalkması, bireylerin yakınları için endişe duyması ve ekonomik kaygıların da üzerine eklenmesiyle mesleki koşulların rahatlık kavramından uzaklaşması kaçınılmaz görülmektedir.

Katılımcıların mesai kavramına ilişkin deneyimleri çoğunlukla olumsuz yönde bir değişim geçirmiştir. Örgün çalışılan sistemde saatlerin belli olduğu ve aktif dinlenmeye imkan tanıyan bir durum yaşanmaktadır. Çalışanlar kimi zaman iş azlığından dolayı mesai doldurmak amacıyla boş vakitlerini ofiste değerlendirdiklerini vurgularken home office sistemde boş vaktin neredeyse ortadan kalktığına dikkat çekilmektedir. Hatta işlerin ya da beklentilerin mesaiye sığmadığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. İş çıkış saatinden sonra dahi çalışılmakta ve hatta hafta sonu tatillerinde bile mesleki sorumluluklarını yerine getirmesi beklenen çalışanlar olduğu saptanmıştır. Bu noktada mesai ve evden çalışma kavramlarının “rahat” veya “esnek” olarak tanımlanan özellikleri de değişmiş ve yalnızca işveren lehine bir pratik doğmuştur. Öyle ki haftada belirli gün ve saat karşılığı ödeme yapan kurum ve kuruluşlar, bu dönemde fazla mesai yapmaya zorladığı çalışanlarına hâlâ örgün sistem üzerinden maaş ödemektedir. Bu noktada çalışanlar ev içinde bulunurken ofisten çok daha fazla efor sarf etmekte, sürekli erişilebilir ve online durumda bulunmakta ve standart mesaisinin de ötesinde iş gücü sergilemekte ancak gelir düzeylerinde bir artış yaşamamaktadır. Dolayısıyla katılımcılar postmodern dönemin zaman mekân sıkışması ve silikleşmesi pratiğini doğrudan deneyimlerken maddi karşılığını ise alamamaktadır.

Öne çıkan bir diğer bulgu ise araştırmaya katılan kadınların ev içi iş yükünde gözlenen artıştır. Patriarkal kapitalizm ve ataerkil toplumsal yapı nedeniyle ikincil konumda görülen ve mesleki alanda da ötekileştirmeye maruz bırakılan kadınlar, özel alan ve ev içiyle sorumlu kılınmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak ev içindeki temizlik, yemek, ütü ve bakım gibi işler de çoğunlukla kadının asli görevi olarak

tanımlanmıştır. Salgın döneminde ailelerin birçok ferdi de ev içinde fazla zaman geçirmeye başlamış ve dolayısıyla evde yapılması gereken işlerin düzeyi de artmıştır. Ancak araştırma verileri göstermektedir ki birçok aile bireyinin evde bulunması iş bölümü ve işlerin kolaylaştırılması bağlamında bir dönüşüm getirmemiştir. Aksine katılımcıların neredeyse yarısı uzun süren ve aksayan mesailerin dışında ev için harcadıkları zamanın da arttığını ve işlerinin çoğaldığını/aksadığını ifade etmiştir. Salgına yönelik mutfak tedbirleri trendi üzerinden evde ekmek üretimi, sürdürülebilir besin tarifleri, pratik çözümler gibi üretim odaklı içerikler, keyif verici olsa da kadınların evde ve mutfakta harcadığı emeğin artırılması olarak görülmelidir. Nitekim katılımcıların bir kısmı bu aktiviteleri farklı bireylerle vakit geçirmek ya da yalnız da olsa nitelikli üretim şeklinde yorumlasa da emeğin ve zamanın arttığı ve görünmez kılındığı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Postmodern dönemde deneyimlenen ilk global salgın döneminin zaman, mekan, emek, özel alan, iletişim ve üretim süreçleri üzerinde yarattığı etki geniş çaplı olmuştur. Kapitalizm yeni bir krizin eşiğine sürüklenmiştir. Eğitimden turizme, sağlıktan gıda ve giyime kadar tüm sektörler dünya genelinde sekteye uğramış ve durma noktasına gelmiştir. Ancak kapitalizmin devrimci yüzü bu eşiği de emeği ve sömürüyü artırarak atlatmak üzeredir. Yükselen bir trend olarak evden çalışma ya da home office üretim tarzının benimseniyor olması bu anlamda önemlidir. Ancak sistem henüz geçici durumdayken kurumlara fayda sağlayacak koşullar belirlenmeye çalışılmakta ve çalışanların esasen rahat olmak yerine daha fazla emek vererek eski ücretlendirmeye tabi tutulduğu gözlenmiştir. Bu durum ekonomik sistem içinde halihazırda dezavantajlı konumda bulunan kadınlara daha çok etki etmektedir. Mesai, zaman, mekân ve ev içi işlerin kadınlar tarafından farklı şekillerde deneyimlendiği ve bu konularda da ikincil konuma itildiği saptanmıştır. Öte yandan gelecek çalışmalarda bu dönemin ekonomik koşulları merkeze alınarak kadınların deneyimlerinin incelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Başak, S. vd., (2013). *Kadının görünmeyen emeği: ikinci vardiya*. Anka Kadın Araştırma Merkezi. Ankara: Ames Yayıncılık.
- Bekalp, B. (2019). *Postmodern televizyonu kadınların okuma biçimleri: Müge Anlı ile Tatlı Sert programı üzerine bir alımlama çalışması (Diyarbakır örneği)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim ve Toplumsal Dönüşüm Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern teori*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür – 1. cilt: ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carnoy, M. ve Castells, M. (2001). *Globalization, the knowledge society, and the Network State: Poulantzas at the millennium*. *Global Networks*. 1 (1), 1 – 18. Erişim: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1471-0374.00002>

- Delphy, C. (1999). Baş düşman & patriyarkanın ekonomi politiği. İstanbul: Saf Yayıncılık.
- Demir, İ. (2019). Akışkan/esnek iş piyasasında çalışma değerlerinin dönüşümü: işverenlerin gözünden yeni çalışma düzeninin değerlendirilmesi. *Sosyoloji Notları*. 3 (1), 2 – 17.
- Erdoğan, D. S. (2016). Yeni emek sistemleri: ev – ofis sistemi üzerine bir inceleme. "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 18 (4), 35 – 74.
- Golden, T. (2007). Co-workers who telework and the impact on those in the office: Understanding the implications of virtual work for co-worker satisfaction and turnover intentions. *Human Relations*, 60 (11), 1641 – 1667.
- Güneş, F. (2015). Toplumsal yeniden üretim ve karşılığı ödenmeyen kadın emeği, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi Sayı: 57*, 2 – 9.
- Harding, S. (1987). Introduction: Is there a feminist method? *Feminism and methodology*, Indiana: Open University.
- Hartmann, H. (2006). Marxizm'le feminizm'in mutsuz evliliği. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Harvey, D. (1993). Esneklik: tehdit mi fırsat mı?. *Toplum ve Bilim Dergisi*. Sayı: 56, ss. 83 –92.
- Harvey, D. (2010). Postmodernliğin durumu. İstanbul: Metis.
- Herman, E. ve Chomsky, N. (2012). Rızanın imalatı. İstanbul: Bgst.
- Jameson, F. (2011). Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı. İzmir: Nirengi Kitabevi.
- Saklıca, E. İ. (2016). Türkiye'de değiştirilen çalışma yaşamı: ulusal istihdam stratejisi. Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Smith, D. (1987). *The everyday world as problematic, a feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, D. (1990). *The conceptual practices of power*. Boston: Northeastern University Press.
- Somervell, D. C. (1974). *A study of history – Arnold Toynbee*. New York ve Londra: Oxford University Press.
- Türkdoğan, O. ve Gökçe, O. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemi*. İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Von Gaudecker, M. H., vd. (2020). Labour supply in the early stages of the Covid-19 pandemic: empirical evidence on hours, home office, and expectations. IZA Discussion Paper No. 13158. Erişim: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3579251> (11.06.2020 – 15.47).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, G. (2008). Kapitalizmde zaman ve mekan sıkışması, *Çalışma ve toplum dergisi* 2008 (2) , 155 – 172.

Weir, A. (2009). Home and identity: in memory of iris marion young. Hypatia Journal Vol: 23, No:3, 4 – 21.

<https://money.cnn.com/2017/06/21/pf/jobs/working-from-home/index.html>. Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.47.

<https://www.cnbc.com/2020/03/23/what-coronavirus-means-for-the-future-of-work-from-home.html>. Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 17.02.

<http://www.diyalogin.com/evden-calisma-size-ve-sirketinize-iyi-gelecek/> Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.58.

<https://www.regus.com.tr/work-turkey/surprising-truth-working-home/>. Erişim Tarihi: 14.06.2020 – 15.12.

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>. Erişim Tarihi: 08.06.2020 – 14.27.